

Vinko Tadić, prof.
Povijesno društvo Požege
Kneza Domagoja 23
34 000 Požega
vinko.tadich@gmail.com

Primljeno/Received: 10.9.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 13.12.2019.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.22>

UDK 929Garonja, S.
UDK 821.163.42

TRAGOM MJESEČEVA LUKA U SJENAMA ZLATNE DOLINE – FRAGMENTI BIOGRAFIJE SLAVICE GARONJE

*„Želio sam dokazati da su ljudska bića sposobna za nešto veće nego što su
rat, predrasude i mržnja.“*

Abraham Maslow¹⁷⁶⁷

Sažetak: U ovom tekstu prikazan je život i stvaralaštvo književnice i znanstvenice dr. sc. Slavice Garonje Radovanac s naglaskom na njezina književna djela tematski i prostorno vezana za požeški kraj i zapadnu Slavoniju. Autor se osvrnuo na recepciju tih djela u požeškom čitateljskom krugu. Objasnio je zašto je to prihvaćanje važno u današnjoj hrvatskoj društvenoj situaciji.

Ključne riječi: Slavica Garonja, Požeška kotlina, zapadna Slavonija, kulturna baština Srba iz Hrvatske.

Uvod

Snažna prisutnost književnih djela iz pera jedne srpske autorice, u lokalnom ambijentu zapadnog dijela Slavonije, danas predstavlja nesvakidašnju situaciju u Republici Hrvatskoj. Riječ

¹⁷⁶⁷ Majda Rijavec, Čuda se ipak događaju, Zagreb, 1994., str. 159.

je o Slavici Garonji u požeškom kraju. Ondje je srpska kulturna komponenta, nakon 1991. godine, bila potpuno neprimjetna u javnom prostoru. Situacija je ponešto promijenjena posljednjih dvadesetak godina, ponajprije zahvaljujući ekumenskom djelovanju požeškoga biskupa dr. sc. Antuna Škvorčevića. To se odnosi na pravoslavni aspekt kulture Srba Zlatne doline. Na višestoljetnu prisutnost Srba u požeškom kraju, njihovo stradanje u Drugome svjetskom ratu i sudjelovanje, zajedno s Hrvatima i drugima, u antifašističkoj borbi, te na kulturnu baštinu proizašla iz te borbe, svojim djelovanjem često podsjeća Udruga antifašističkih boraca i antifašista u Požegi. Tako su Srbi, nakon devedesetih godina prošlog stoljeća, ponovno prisutni u javnom životu Požege. Znanstveni i književni opus Slavice Garonje predstavlja važnu komponentu baštine Zlatne doline, Male Vlaške i prostora nekadašnje Vojne krajine. U ovom tekstu prikazat ću samo neke aspekte njezina kompleksnog rada. Ti aspekti uglavnom se odnose na višestruke relacije s požeškim krajem i zapadnom Slavonijom. Taj prostor označava dio njezinih ljudskih, stručnih, znanstvenih te književnih preokupacija i ambicija.

Pisana riječ kao poticaj za neizvjesne izazove dijaloga i prevladavanje nelagoda

Slavica Garonja rođena je 1957. godine u Beogradu. Njezin otac Obrad rođen je u Rastivcu blizu Kupresa, a majka Dragica, rođena Ćurčija, u selu Kruševu kod Slavonske Požege. U rodnome gradu pohađala je osnovnu i srednju školu. Diplomski studij, magisterij i doktorat znanosti završila je na Filološkome fakultetu u Beogradu. Doktorirala je s temom: *Motivi i repertoar srpske narodne lirске i lirsko-epske poezije Vojne Krajine i Slavonije u zapisima 18, 19 i 20 veka*. Slavica Garonja istaknuta je sveučilišna profesorica i književnica.

Istražuje usmenu književnost te književnost Srba iz Hrvatske i žensku književnu povijest. Bavi se pisanjem pjesama, pripovijetki i romana te književnom kritikom. Ovom prilikom navest ću samo neke samostalne publikacije Slavice Garonje da čitatelji dobiju uvid u područja njezina stručnoga, znanstvenoga i književnoga stvaralaštva.

Publicirala je djela iz oblasti narodne književnosti, a to su: *Narodne pesme Slavonske granice* (1987.), *Narodne priče sa Papuka* (1996.), *Antologija srpske narodne lirsko-epske poezije Vojne Krajine* (2000.), *Srpsko usmeno poetsko nasleđe Vojne Krajine u zapisima 18, 19 i 20 veka* i knjiga *Od Carigrada do Budima* (2014.). Pripremila je za objavu četiri zbirke narodnih pjesama i znamenito djelo Spiridona Jovića, *Etnografska slika Slavonske vojne granice* (2004.). Objavila je knjigu kritika: *Iz senke: kritike, eseji i mali ogleđi* (2003.). Autorica je monografije *Srpska književna Krajina od baštine do egzodusa* (2015.).

Iz rodne perspektive publicirala je knjige: *Žena u srpskoj književnosti* (2010.), *Žene govore. Razgovori sa književnim savremenicama jednog stoleća* (2013.) i djelo *Žena i ideologija u srpskoj književnosti* (2017.). Pripremila je dvije važne antologije srpske ženske pripovijetke:

Vrt Tajni. Srpska ženska pripovetka do 1950. (2016.) i *Vrt nade. Antologija ženske pripovetke od 1950. do danas* (2017.).

Njezina književna djela su: romani *Pod Mesečevim lukom* (1992., 2001., 2018.), *Povratak u Arkadiju* (2014.) za koji je dobila prestižnu nagradu „Pečat vremena“ i *Parusija, Glasovi ispod paprati* (2018.); zbirke pripovijedaka, *Deveta kuća* (1994.) i *Izidina kopča* (2013.) koja je ušla u najuži izbor za Andrićevu nagradu. Objavila je i djela poezije: *Ispovedanje tišine* (1996.) i *Moj predak je drvo* (2007.).

Osim spomenute nagrade „Pečat vremena“ 2015. godine, primila je još dvije prestižne nagrade, a to su: „Sava Mrkalj“ 2016. i „Zlatni beočug“ Kulturno-prosvjetne zajednice Beograda 2018. godine. Članica je Srpskog književnog društva.

Slavica Garonja radi kao izvanredna profesorica na Filološko-umjetničkom fakultetu u Kragujevcu. Živi s obitelji u Novom Beogradu.

Njezini romani *Povratak u Arkadiju* i *Parusija, Glasovi ispod paprati* zauzimaju središnje mjesto u povijesti književnosti Požeške kotline i zapadnoga dijela Slavonije. Taj kraj doživljava kao zavičaj. Arkadija (Kula i požeški kraj) je dio njezina identiteta. Mnogi su pisali o Zlatnoj dolini. Zsigurno najljepša književna djela o požeškom kraju nastala su iz pera Slavice Garonje, Drage Kekanovića, Zlate Kolarić-Kišur, Zdenke Marković, Matka Peića...

Stil pisanja Slavice Garonje, barem kada je riječ o autoru ovoga teksta i čitateljskom krugu iz Požege,¹⁷⁶⁸ stvara intenzivni čitateljski odnos s njezinim opusom. Riječi složene u rečenice, a rečenice u književna djela, predstavljaju umjetnost visoke razine. Upravo taj pisani opus temelj je naše suradnje, a sve razlike u stavovima, ponajprije o uzrocima raspada zajedničke jugoslavenske države i ratova na (post)jugoslavenskom prostoru tijekom devedesetih godina 20. stoljeća, bile su poticaj konstruktivnim diskusijama.

Godinama sam razvijao distancu prema slavonskom folkloru, posebno prema narodnim nošnjama, kolima i tamburaškoj glazbi, jer sam to doživljavao kao jedan u nizu izvora hrvatskoga i srpskoga etnonacionalizma, kolektivizma, kontrole i totalitarnoga mentaliteta koji koči modernizaciju društva i progresivna stremljenja. Međutim, surađujući sa Slavicom Garonjom otkrio sam i druge dimenzije toga blaga hrvatskoga i srpskoga naroda u Slavoniji. (Izostavio sam niz narodnosti u Slavoniji, jer njihovu folklornu baštinu nisam doživljavao na takav, uglavnom negativan, način.). U našim razgovorima, otkrivala mi je vrijednost kulturnog dobra toga, gotovo nestalog, svijeta u zapadnome dijelu Slavonije. Tako sam se, zahvaljujući njoj, obogatio još jednom dimenzijom zavičajnog kulturnog identiteta.

¹⁷⁶⁸ To sam saznao tijekom razgovora s čitateljicama i čitateljima njezinih djela, a to su: Mladen Carević, Georgije Diklić, Vera Jekić, Ana Kuzle, Milan Lukić, Marija Radonić, Zlatko Uzelac, Jadranka Višinger, Dinko Zima, Juraj Zelić, Maja Žebčević Matić te niz drugih čitateljica i čitatelja iz Požege.

Djelo Slavice Garonje dovoljno je kompleksno i važno da već sada može postati tema nečije doktorske disertacije. Njezin pisani opus nezaobilazno je polazište u izučavanju kulturne povijesti, posebno povijesti književnosti srpskoga naroda iz Hrvatske te njegova odnosa s Hrvatima u rasponu od suradnje i aktivnog suživota (bratstva i jedinstva) do sukoba i trauma. Teško je zamisliti bilo kakva saznanja o ženi u srpskoj književnosti bez uvida u književno i znanstveno djelo dr. sc. Slavice Garonje.

U posljednje vrijeme njezin književni opus prisutan je u širem čitateljskome krugu požeškog kraja. Tijekom 2018. godine, knjiga *Povratak u Arkadiju* bila je zasigurno, prema mojim saznanjima, uz knjige Miljenka Crnjca *Tada je trebalo imati petlju!* (2017.) i Mladena Gajera *Rat u svakodnevicu jednog dječaka* (2018.), najčitanija knjiga u Požegi. Mnogi su kupili knjigu *Povratak u Arkadiju* i posuđivali je drugima. Kolala je od čitatelja do čitatelja. Građanke i građani razgovarali su o tom zanimljivom romanu tijekom jutarnjih i poslijepodnevnik kava. Čitali su ga Hrvati, Srbi i drugi, a ćirilčko pismo nije predstavljalo prepreku srednjoj i starijoj generaciji čitateljica i čitatelja koji su odgajani i obrazovani u Titovoj epohi multikulturalnosti. To je jedan u nizu pokazatelja da raspoloženje hrvatskih građana nipošto nije jednoznačno. Tako su Hrvati Zlatne doline dobili priliku pročitati djelo srpske književnosti na jednom od svoja tri pisma. Ćirilica je i hrvatsko pismo te niza drugih slavenskih naroda, a među njima i srpskoga naroda. Danas je sve manje Hrvata koji, uz latinicu, koriste i svoje ćirilčko pismo, a hrvatski ekstremisti uništavaju natpise na vlastitom pismu samo zato što je to i srpsko pismo. Predstavljanje knjige *Povratak u Arkadiju* jedan je od pokušaja Povijesnog društva Požega da osnaži i razvija kulturu dijaloga te pluralizam mišljenja, nasuprot nasilju i mržnji. U Požegi je to prva promocija knjige objavljene na ćirilici nakon tridesetak godina. Prodani su svi primjerci knjige koje je autorica donijela iz Beograda. Tijekom četiri godine rada Povijesnog društva Požega, to se nikada nije dogodilo.

Slavica Garonja ispričala nam je svoju priču o Srbima požeškog kraja. Pažljivo smo je slušali i razumjeli. Taj susret sa srpskom spisateljicom predstavlja bljesak u vremenu snažnih pokušaja nametanja iskrivljenih pogleda na prošlost koji imaju potencijal da postanu zalag novih nelagoda i sukoba. Pripadnici hrvatske i srpske ekstremne desnice agresivno nameću iskrivljene stavove o prošlosti kao jedinu i neupitnu istinu. Sve one koji ne dijele njihovu istinu proglašavaju neprijateljima. Radikalni nacionalisti uništavaju vlastiti narod, državu i demokraciju te otvaraju prostor mržnji i nasilju. Važno je razvijati otvorenost prema različitim stavovima o prošlosti te čuti glas drugoga. Svatko ima pravo na priču, ali i građansku dužnost da brani pravo ostalih građanki i građana na slobodno iskazivanje svojih istina. Postoji mnogo istina. To je prvi korak prema dijalogu i toleranciji. Tek tada ćemo živjeti u miru jedni s drugima bez obzira na sve naše pripadnosti i opredjeljenja. Međutim, moramo uvažavati utvrđene činjenice te suočavati građanke i građane s prošlošću. Tu je uloga povjesničara izuzetno važna, ali i podrška državne politike koja je do sada uvijek izostajala.

Požezani su dobro primili i njezin roman *Pod mesečevim lukom*. Autorica je svojim čitateljicama i čitateljima u Požegi poklonila dvadesetak primjeraka. Opisala je kompleksan odnos osmanskoga muškarca (Turčina) i kršćanske (pravoslavne) djevojke. I o tome se u Požegi zapodjenula rasprava. Jedni su zauzeli stav da je riječ o izvornome pristupu problemu, a drugi su smatrali da je autorica bila pod utjecajem Ive Andrića. U tom kontekstu povlačili su paralele između romana *Pod mesečevim lukom* i Andrićeve pripovijetke *Mara milosnica*. Smatram da je moguće povući određene paralele, ali to nikako ne dovodi u pitanje izvorni doprinos, navedenoga romana Slavice Garonje, srpskoj književnosti. U tekstu o tom romanu „Stara nova bajka“, Ljiljana Šop je, između ostaloga, napisala: „Posle novog čitanja mislim isto i zato ispisujem ove redove prihvatanja jedne davne, genima ispričane priče, u okrilje savremenih priča o nama, o konstantama našeg lirskog, epskog, istorijskog, kolektivnog i individualnog postojanja. O našem životnom i književnom trajanju, uprkos ko zna sve čemu. Čista i jednostavna kao kakva narodna rezbarija, zapeta poput strune na starom instrumentu, proza Slavice Garonje spaja u sebi nekoliko intonacija: onu iz narodne priče, plahovitost i strastvenost jednog Bore Stankovića i nešto od atmosfere i tona neprevaziđenog Andrićevog pričanja.“ U osvrtu na to djelo, Dragan Lakićević iznio je svoje mišljenje: „Prozna balada *Pod mesečevim lukom*, nastala je u predvečerje raspada Jugoslavije, istorijskih potresa i novih sukoba njenih vera i etničkih skupina. Slučaj je hteo da se slični potresi događaju i u ovom ranom radu naše spisateljice – u sudbinama ljudi i u duši njene glavne junakinje.“ I odmah je nastavio: „Bez izdvojenih poglavlja, kao pesma, ispričavana je ovde jedna legenda, i to u obliku *luka*: od bajke (kakvu je junakinja naše knjige slušala u svom detinjstvu), preko narodne balade, do umetničkih dometa i značenja u zreлом romanu Slavice Garonje, pod naslovom *Povratak u Arkadiju*.“

Poetski roman *Parusija, Glasovi ispod paprati* tematizira stradanje srpskog stanovništva u selima sjeverozapadnog djela požeškog kraja tijekom Drugog svjetskog rata u doba NDH. Roman je napisan na temelju stvarnih povijesnih događaja. Imao sam čast napisati svojevrsni predgovor za latinično izdanje. Na kraju predgovora ćirilicom izdanju te knjige, književnik Anđelko Anušić izdvojio je tri rečenice toga djela: „Samo se predeli ne mogu izmeniti. Ni priča i jezik uništiti. Ako je tačno da je ime utočište Duše, a jezik jedino trajno stanište, onda su se njihove duše konačno smirile, kao u antičkom obredu posipanja pepelom.“ Na početku istoga teksta stoji napisano: „Već prilikom čitanja romana *Povratak u Arkadiju* (2014.) pouzdano se moglo nazreti da će *arkadijski rukopis* biti nastavljen, da će ova *travka od dušinog zacela* uzrasti i cvetati: sad slutimo i do trolista, možda i četverolista! Jer tako je to sa gorobiljem/velebiljem sa Psunja i Papuka.“ Nekoliko stranica dalje pisac je zabilježio: „... Jezik i reči Slavice Garonje u romanu *Parusija, Glasovi ispod paprati* jesu lekoviti. Aktivirane su u njemu (i njime) one najlepše narodne jezičke zalihe, pokrenuti memorijski vrući našeg golemog leksičkog blaga. *Predanje i savremenost* tkaju se na jednom razboju, a to je povlastica samo onih darovitih pisaca koji imaju svoju temu, koji dobro poznaju svoj narod, njegov život i kulturno-istorijsku

povesnicu.“ Latinično izdanje toga romana do sada je, pet mjeseci nakon njegova izlaska iz tiska, na ovaj ili onaj način, prema mojim saznanjima, nabavilo i dobilo oko 110 čitateljica i čitatelja iz Požege. Kako stvari trenutno stoje, mogli bismo u Požegi osnovati klub čitateljica i čitatelja djela Slavice Garonje.

Na ovome mjestu zaustavit ću se na romanu *Povratak u Arkadiju*. Uz roman *Veprovo srce* (2012.) autora Drage Kekanovića, zasigurno je riječ o najznačajnijem i najčitanijem književnom djelu s motivima Zlatne doline napisanom posljednjih godina. Koliko mi je poznato, nitko nije tako lijepo, prohodno i jednostavno čitateljima približio svakodnevni život seoskog stanovništva Požeške kotline. O tome djelu objavljen je zbornik pisanih radova Čitanje Arkadije. Prijateljski simposion ili razgovori o romanu *Povratak u Arkadiju* Slavice Garonje (2018.). Riječ je o tekstovima istaknutih pisaca i znanstvenika te čitatelja. To su redom kako su im složeni radovi: Dragan Lakićević, Duško Babić, Jovan Popov, Dušan Ivanić, Dragana Vukičević, Anđelko Anušić, Jelena Kalajdžija, Svetlana Šeatović, Lela Rosić, Aleksandra Đuričić, Anđelko Erdeljanin, Vinko Tadić, Zorana Opačić, Vladislava Gordić Petković, Slađana Ilić, Koviljka Tišma Janković, Stanko Grujić, Veselinka Stojković i Ljiljana Dugalić. Riječ je o ljudima različitih pogleda na svijet, a koji su knjigu *Povratak u Arkadiju* prepoznali kao znamenito djelo trajne vrijednosti, neodvojiv dio kulturne baštine i zajedničkog identiteta naroda Slavonije.

O djelu *Povratak u Arkadiju* autor predgovora Duško Babić, između ostaloga, je napisao: „... Mit o ‘detinjstvu čovečanstva’ projektovan je na vlastito detinjstvo, mitska Arkadija oživotvorena je u roditeljskom zavičaju, Požeškoj dolini, predelu Zapadne Slavonije između planina Papuka i Psunja. Mitska idila spuštena je u realni prostor i vreme, verifikovana u sećanju i životnim menama. Svet detinjstva rekonstruiše se naknadno, kada je sve lepo potonulo u ruine i zaborav, iz perspektive drugog vremena i drugačijeg života. U hronotopu romana polazna tačka u pripovedanju smeštena je na razmeđu između 20. i 21. veka, desetak godina nakon poslednjeg rata, kada glavna junakinja – narator, zajedno s malom ćerkom, odluči da iz Beograda krene u Zapadnu Slavoniju, Arkadiju svog detinjstva. Ona je rođena i odrasla u Beogradu, a tamo je odlazila za vreme raspusta i praznika, i tu je ostala dušom za ceo život. Tu, među prostim zemljoradnicima, u životu spolja oskudnom i tegobnom, ali iznutra čistom i toplom, ona prepoznaje i bira svoj zavičaj, svoju duhovnu kuću. Mada zna da je tamo potopljeno i razvejano sve što je volela, ona sledi nalog nekog unutrašnjeg moranja, zapovest iz temelja vlastitog bića, i posećuje to što je ostalo od nekadašnjeg sveta...“

Zaključak

Veći dio književnog i znanstvenog djela Slavice Garonje predstavlja značajan segment ukupnog korpusa pisanih ostvarenja tematski i prostorno vezanih za Požešku kotlinu, zapadni dio Slavonije te područje nekadašnje Vojne krajine. Svojim stručnim i znanstvenim opusom

popunila je niz praznina kompleksnog mozaika narodne književnosti toga kraja. Njezin književni rad, a u određenoj mjeri, ali svakako znatno manje, i znanstveni tekstovi ukazuju na traganje za korijenima, identitetom i pripadanjem. Iako rođena u Beogradu, ona je svojim stremljenjima i osjećajem prihvatila zapadnu Slavoniju kao svoj zavičaj, kao Arkadiju. Srbi iz Hrvatske njezin su svijet kojim je već desetljećima zaokupljena kao spisateljica i znanstvenica. Svojom suradnjom s prijateljima pisane riječi iz Požeške kotline, povezala je srpski narod toga dijela Hrvatske s njegovim zavičajnim kontekstom.

Ovaj tekst uglavnom sam napisao oslanjajući se na pisana djela Slavice Garonje, a posebno na biografske bilješke na posljednjim stranicama njezinih knjiga te na radove navedenih autora o njezinim djelima.

SUMMARY

Abstract: This text presents the life and work of the writer and scientist Slavica Garonja Radovanac, Ph.D., with an emphasis on her literary works thematically and spatially related to the Požega region and western Slavonia. The author commented on the reception of these works in the Požega readership. He explained why this acceptance is important in today's Croatian social situation.

Keywords: Slavica Garonja, Požega ravine, western Slavonia, cultural heritage of Serbs from Croatia.